

LŐRINCZ ILDIKÓ

„ÉN DOLGOZNI AKARTAM, VALAMI JÓT LÉTREHOZNI MINDIG”

Bak Áron teológus, festő és grafikus,
kísérletező alkotó erdélyi sorsa

Többen tekintették az erdélyiséget eszmei fogódzónak, törekedtek arra, hogy a kényszerből felvállalt sorsot szellemi hivatássá, értékalkotássá minősítsék át. Ilyen fogódzót vélek felfedezni azon képzőművészek alkotásaiban, akik 1950 után nem választhatták a tehetségüknek megfelelő pályát.

■ Az erdélyi művészi identitás keresése több korszakon átívelő és összetett probléma. Ilyen módon az erdélyiség fogalma a hazai magyar képzőművész életpályák tanulmányozása során több alkalommal is felmerült. Már korábban is történtek fontos lépések az erdélyi magyar képzőművészetnek mint önálló szellemi és művészeti értékkörnek a megismertetése érdekében.¹ A kisebbségi státus vállalásának, illetve elutasításának alakulása változatos életutak, zaklatott útkeresések irányait mutatja az elmúlt több mint 100 év során. A két világháború között és még utána is Kós Károly életműve és hatása eredményezi azt a fajta törekvést, hogy ne az elkülönülés, hanem az összefogás egyetemes magyar hivatását segítse a transzilvanizmus, akár a képzőművészeti alkotások berkeiben is. Ezt Entz Géza fogalmazta meg igencsak lényeglátóan a Barabás Miklós Céh 1943. évi kolozsvári kiállítása kapcsán: „A kiállítás szellemének elemzése alapján azt kell mondanunk, hogy van. De ez nem külsőségekben vagy lelki eltérésekben rejlik. A mai magyar művészet nagy egészébe napjaink erdélyi termése is beletartozik, onnan ki nem téphető. A Királyhágón inneni művészet sajátos zamatát érzem abban, hogy ösztönösen rátalált arra az útra, mely a legidősebb emberebb emberség és magyarabb magyarság felé vezet. Ez az erdélyiség tehát nem elkülönülés, hanem összefogás, egyetemes ma-

A címbeli idézet forrása: Levél Zsigmond Arankának, Kecsét, 1998. február 16. 5.

gyar hivatás. Szeretnők hinni, hogy ennek becsületes és öntudatos vállalásában követendő példát a jövő számára is éppen az erdélyi művészek fognak adni.”²

Az 1950 utáni képzőművész sorsok tanulmányozása viszont már újabb törekvéseket értelmező kulcsfogalmak megjelenését feltételezi. Talán közelebb kerülünk a lényeg megragadásához, ha e tekintetben átgondoljuk Cs. Gyimesi Évának a romániai magyar irodalom 1970–1990 közötti alakulását vitató debreceni értekezleten felvetett „neotranszilvanista” kulcsfogalmait – az „önismeret”, a „helytállás erkölcsé”, a „sajátosság méltósága” –, amelyekkel a két világháború közötti fogalmakat kiegészíti az újabb programatikus munkák figyelembevételével. Gáll Ernő elemzése a felvetettek jó összefoglalója.³ Ezek a kulcsfogalmak a korszakot valóban jellemzik, és a képzőművészeti életre is kivetíthetőek. 1980 után azonban megjelenik a hazátlanság és a szétszórtság életérzése, amikor a képzőművészek nagy számban telepednek külföldre. És az 1990 utáni sajtószerűségek sokféleségének összefogására talán még ezután találjuk meg a kulcsfogalmakat. Minden újabb alkotó felfedezése hozzátehet valamit a feltérképezéshez. Azt viszont senki sem vitatja, hogy Erdély alkotói sajátos művészeti kultúrát hoztak és hoznak létre, amelynek egy része bárhol a világon megállja a helyét.

A több mint négy évtizedes diktatúra olykor halálos csapásai egyéni és közösségi sérelmek sorozatát hozták el a képzőművészek számára is. Többen tekintették az erdélyiséget eszmei fogódzónak, törekedtek arra, hogy a kényszerből felvállalt sorsot szellemi hivatássá, értékalkotássá minősítsék át. Ilyen fogódzót vélek felfedezni azon képzőművészek alkotásaiban, akik 1950 után nem választhatták a tehetségüknek megfelelő pályát. Ők nem részesülhettek középiskolai és felsőbb fokú művészeti oktatásban, azonban megkeresték annak lehetőségét, hogy a művészeti érzékenységhez elengedhetetlen lelki tartalmakat egy másik irányból közelítsék meg. A papcsaládok vagy a nemesi felmenők gyermekei egy részét kizárták a képzőművészeti középiskolákból, főiskolákról, ezért inkább a papi-lelkészi pályát választották, majd lehetőségeikhez mérten keresték az alkotói kibontakozás lehetőségeit. Érdemes lenne az erdélyiség problémakörében a lelkészi és művészi pálya összefonódásának eseteit egy külön tanulmányban megvizsgálni. Jelen esetben Bak Áron életpályáját vázolom fel azzal a céllal, hogy életművéből a képzőművészeti részre helyezzem a hangsúlyt, és ezt a sajátosan alakuló képzőművészeti életművet megpróbálom elhelyezni az erdélyi művészeti identitáskeresések sorában. Bak Áron élete utolsó időszakában megszületett képzőművészeti munkássága méltatlanul kimarad a kutatók és a művészettörténészek összefoglalóiból, mivel a centrumoktól távol, egy kis faluban hozta létre életművét, és amikor kiállított, akkor sem jutott el a kánonokat meghatározó szakmai körökig.

Bak Áron 1945. május 1-én született a Vas megyei Veleméren, ahova szülei a háború idején menekültek, s ahonnan végül visszatértek Székelyföldre, ahol a gyermekkorát töltötte. Apja, Bak Sándor lelképásztor Patakfalván és Kányádban szolgált, valamennyi tehetséggel ő is rendelkezhetett, ugyanis ő festette meg az újszékelyi templom mennyezeti kazettáit, illetve a patakfalvi padelőket. Azonban amikor jó rajz tehetséggel megáldott fia a marosvásárhelyi művészeti iskolába szeretett volna felvételizni 1959-ben, akkor őt ott származása miatt elutasították. Alternatívaként a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola kerámia és kályhás szakát választotta. A szaklíceum elvégzése után, 1962 júniusa – 1963 októbere között Székelyudvarhelyen, az Építészeti tröszt aprómunkásaként az első tömbházak építésénél kályhás mesterként dolgozott. Az ipariskola oktató-

nak hívta meg, 1963 novemberétől 1966 júliusáig tanította a kályhás mesterséget. A szentkeresztbányai kórház csempekályháin is az ő munkacsoportja dolgozott, később a családban, illetve a kányádi, székelyszáldobosi és szentkeresztbányai parókián épített kályhákat. Közben esti tagozaton érettségizett 1966 júniusában a Tamási Áron Gimnáziumban (az akkori Dr. Petru Groza Líceumban), mivel szeretett volna tovább tanulni.

Székelyudvarhelyen 1962-től a Művelődési Házban Maszelka János képzőművész⁴ szakkörvezetőként dolgozott, ahol a tehetséges fiatalok számára szakmai irányítást nyújtott. Bak Áron székelyudvarhelyi tartózkodása idején, a szakiskola és a kályhás munka mellett rendszeresen látogatta Maszelka János szakkörét. Tehetsége már itt kezdett kibontakozni: műveit tartományi és országos kiállításokra is beválogatták, több alkalommal díjazták.⁵ Tudatosan készült a felvételizni a kolozsvári Ion Andreescu Művészeti Főiskolára, de a „rossz származás”⁶ miatt nem vették fel 1966-ban. Maradt a továbbtanulás célja mellett, azonban a teológiai tanulmányokat választotta, 1966–1970 között tanult Kolozsváron. Csak szabad idejében rajzolt és látogatott kiállításokat. 1970-ben szerzett teológiai oklevelet a kolozsvári protestáns teológián, majd tanulmányait Bukarestben és Nagyszébenben folytatta. 1972-ben tette le lelkészi vizsgáját, 1973. április 1-jén szentelték fel Kolozsváron.

1972-ben megnősült, Adorjáni Évával kötött házasságából három lánya született: Márta, Sára, Ágnes. A lelkészi hivatás teljes embert igényelt, segédlelkészi szolgálatot a Dési Egyházmegyéhez tartozó Mezőkeszűben teljesített 1972 szeptembere és 1973 júliusa között, közben helyettes lelkészként szolgált 1972 augusztusától 1974 októberéig a Dési Református Egyházmegyéhez tartozó Sajószentandráson, majd itt és az ehhez tartozó leányegyházközségben, Sajóudvarhelyen volt rendes lelképásztor (1974–1981). Az egyházmegyénel 1977-től fejelemi bizottsági tag volt, 1981-től pedig tanácsos. Újszövetségi teológiából 1978 októbere és 1979 júliusa között Svájcban a Zürichi Egyetemen szakosodott. 1981 júliusától 1990 szeptemberéig a Hargita megyei Szentkeresztbánya (Szentegyháza) volt lelkészi szolgálatának helye. Ebben a periódusban a Székelyudvarhelyi Református Egyházmegye missziói előadója volt. Nagy bátorságról tett tanúbizonyságot 1989. november 21-én, a Ceaușescu-rendszerben, amikor több erdélyi református, katolikus lelképásztorral és tisztségviselővel együtt aláírta a Tőkés László mellett szolidaritást vállaló, Erdélyben elsőként publikált állásfoglalást, amelyet a Kolozsvári és Nagyvárad Református Egyházkerületek Főtiszteletű Igazgatótanácsának címeztek.⁷

1990-től 1993-ig a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet főkönyvtárosaként tevékenykedett, ahol megkezdte a könyvek számítógépes feldolgozását és a könyvtár átszervezését, rendszerezését, segítette a teológushallgatókat szakmai bibliográfiájuk összeállításában, sőt könyvtári címertervet is készített. Közben teológiai doktori tanulmányokat folytatott, dolgozatát megírta *A két testamentum kontinuitása és diszkontinuitása Lukács írásaiban, Keresztelő János üdvtörténeti szerepének ábrázolásában* címmel. Bár a doktori értekezés megvédésére nem került sor, a két testamentum egységének teológiai történeti kérdését kifejtő tanulmányát részben a *Református Szemle* közölte.⁸ A művészet iránti vonzalma ezekben az években sem szűnt meg, csupán kissé háttérbe szorult. Visszatérése a művészethez, ugyanakkor teológiai és művészettörténeti gondolkodásának kibontakozása ezt követően valósult meg.

1993-ban elvált családjától, gyülekezeti kinevezést kért Csiha Kálmán püspöktől, így rövid időre Csomakőrösre került. 1993. április 1-től Bágyban szolgált 1995 októberéig, majd a lelkészi pályáját lezárta. Betegnyugdíjasként 1995-ben a Farkaslaka községhez tartozó Kecsetben telepedett le. Nagyszülei falujában újra elkezdett rajzolni, festeni, fordítani, művészettörténeti tanulmányokat írni. 2012. szeptember 25-én hunyt el Kecsetben.

Alkotói módszere és művészi látásmódja megértéséhez tudomásul kell vennünk, hogy a kifejezésformák gazdag tárházát önképzéssel építette fel: képzőművészeti könyvekből és lexikonokból merítette elméleti és gyakorlati tudását. Az értő olvasás és a szemlélődés Bak Áront olyan gondolkodóvá tette, aki megtanulta a dolgokat és az eszméket több oldalról is szemügyre venni és mérlegelni, sőt kereste a lehetőséget azok vizuális megjelenítésére. Lázadó alkata, kitartó ismeretszerző érdeklődése, véleményformáló hozzáállása mindvégig elutasította a gondolkodás nélküli eszközzé válást. Ráadásul ő lelkészként is gondolkodott, folyamatosan tájékozódott és írt, teológiai műveket fordított, bibliaértelmezéseit és a művészettörténet területén kifejtett eszméinek egy részét a *Református Szemle*, az *Igehirdető*, a *Keresztény Magvető*, az *Erdélyi Művészet* és a *Székelyföld* közölte. Bár kevesen tudnak róla, művészeti írói munkássága is igencsak jelentős. Erre csak egy példa: posztumusz közleményként megjelent⁹ a budapesti Művészeti Múzeumban őrzött Anthony van Dyck 1618–1620 körül készült olajfestményéről írt értelmezése, amely szembemegy a művészettörténészekkel, akik szerint a kép János evangélistát ábrázolja. Bak Áron művészettörténeti és bibliai érvekkel bebizonyította, hogy a festményen semmi sem utal arra, hogy ezen a képen az evangélista lenne. Szerinte ezen a képen a szenvedés poharát elfogadó Jézus Krisztus szerepel. Értelmezése, amely egyben a Van Dyck-festmény ikonográfiai újragondolása, önálló szellemi állásfoglalásként is megállja a helyét. Jelen írásban a képzőművészeti munkásságának felmutatására kerül a hangsúly, de a teljesség igénye nélkül álljon itt még néhány fontosabb képzőművészeti tárgyú értekezésének címe: *Mit ábrázol a sajordvarhelyi dombornú?*,¹⁰ *A művészet szolgálata*,¹¹ *Tiziano és az adógaras*,¹² *Lófüröztés*,¹³ *Főnix*,¹⁴ *Brummer József képmása*,¹⁵ *Ábrahám áldozata*,¹⁶ *Világi pieták*,¹⁷ *Az élet tánca*.¹⁸

A kilencvenes évek második felében az akkoriban Székesfehérváron élő Zsigmond Aranka képzőművész¹⁹ volt az, aki a szakma irányából először figyelt fel tehetségére, éveken keresztül alkotásra ösztönözte, szakmai tanácsokkal, szakkönyvekkel, alkotáshoz szükséges anyagokkal látta el. Bak Áron Zsigmond Arankának írt levelében²⁰ kifejti, mennyire csodálta a mesterségbeli tudást térben és időben egymástól eltérő alkotóknál, az Aranykódex illusztrációit, a X. századi kínai rajzolókat, a különféle munkákon a művész gyakorlott keze nyomát, magabiztos ecsetkezelését, a határozott tusvonalakat. Mindeniket azonos értékűnek tartotta, éppen az emberi szébbet-jobbat akarás alapján. Alkotni viszont csakis itt, Erdélyben kívánt. Kecset csendje és emberi léptékű világa vált élete végéig tartó alkotói menedékévé.

Bak Áronnak mindeddig hét kiállítása volt. Az elsőre Zsigmond Aranka képzőművésszel közösen, az ő biztatására került sor 1998-ban Székesfehérváron, a Pelikán Galériában. Ezt követően műveit 2002-ben Kolozsváron a Pro Iuventute Egyesület székházában és 2003-ban a Protestáns Teológiai Intézet művészlelkészeinek közös tárlatán, 2005-ben Szászrégenben a református egyházközség DIO Házában, 2006-ban Székelyudvarhelyen a Haáz Rezső Múzeum Képtárában mutatta be. 2023-ban Kolozsváron a Törökvágási Református Egyházközség Kánya-

fő Galériájában halálának tizenegyedik évfordulója alkalmából szerveztek kiállítást. Legutóbbi kiállításának megvalósulását e szöveg írója egyengette születésének 80. évfordulója alkalmából, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Képtárában.²¹ Erre a kiállításra készülve Bak Áron lányaival beszélgettem, és Sára lánya mondta: „Általában bizonytalan volt a munkáival kapcsolatban, mindig várta a visszajelzést, hogy milyenek azok. Az első kolozsvári kiállítása után is azt mondta, hogy tulajdonképpen senki nem mondott semmi szakmait a munkáiról.” Szakmai visszajelzések híján kereste a maga útját, „Fő hangsúlyt a kép rajzosságára és megszerkesztésére fordítottam, hogy szembeötlő legyen az, amit én megláttam és megláttatni akartam.” – vallja önéletrajzában.

Személyes meglátása emeli a láttatás színvonalát. Bak Áron számára fontos volt alkotásai művészi töltete, állandóan kereste a kifejezés eszközeit, több technikával kísérletezett. 1995 és 2010 közötti intenzívebb alkotó időszakában készített pasztell-, olaj-, szén-, akvarell-, hidegtű-, monotípiaképeket, diópác-, kréta-, ceruza- és tusrajzokat. Sokféle témát kipróbált, de – akárcsak Maszelka –, a tájfestészetet, a természetet tartotta elsődlegesnek. Képein visszaköszönnék a kecsesi tájak, a falut körülvevő domboldalak, szántók, tanyák, magányos fák. Sajátos víziójú tájképein erőteljes kontúrokkal választja el a tér alkotóelemeit egymástól. A jellegzetes élénk színű vidéki látvány, a barázdák és a kaszálók szőnyegmezői adják meg képei térszerkezetét, amit a perspektivikus ábrázolással, a vonal-, levegő- és színperspektívával fokoz. A rengeteg szín, a fény-árnyék játéka, a sötétfekete kontúrok, az átlós vonalak használata teszik tájképeinek formavilágát egyénivé. Különleges módon vezeti a tekintetet, a látottak kivágása mérvadó, tájkép-kompozícióiban minden a helyére került. Sára mesélte el, hogy gyakran rajzolt fotó után, vagy ha kiment a természetbe, vázlatot, fényképet készített a tájról, amit aztán otthon hosszú ideig rajzolt meg. Azt gondolhatnánk, erről a témáról nem lehet újat mondani, de az ő képein a természetben és a természettel együtt élő ember öröme sajátos színben és az elvonatkoztatás magasabb fokozatán jelenik meg.

A tájképeken kívül igencsak figyelemreméltóak a templomokról,²² a népi építészetről, a kertekről, utcákról, házakról, kapukról, összességében a falurészekről készült grafikái. A különféle technikákkal készült forma- és tér tapasztalatai sajátos, öntudatos világot jelenítenek meg, az őt körülvevő látvány élményszerű, személyes megértését. Több szén- és tusrajzát pasztellszínekkel vagy olajjal is kivitelezte. Portréin hangsúlyt kapnak az idő nyomát letörölhetetlenül az arcra véső vonások, a szemet viszont, mint a lélekről árulkodó testrészt, mindig óvatosan jeleníti meg. Arcképei erős és valós ábrázolásai az emberi léleknek, amit lelkészként élesen látott és láttatott. Alakjait olykor felnagyítva ábrázolja, falusi embereivel nagyon jól transzponálta a valóságot egy képzelt, olykor számára elérhetetlen, mesebeli világba.

Megrendítő a *Gyász* című olajképe, amelyről előbb tusrajz is készült. Az arcát teljesen eltakaró, felnagyított nőalak magába zsugorodik. A megjelenített testi állapot és a színek a veszteség lelki fájdalmát fejezik ki. A bibliai alak neve Sámuel 2. könyvből Risa személyére utal, amely a kép felirataként is megjelenik. A gyászfolyamatot feldolgozó kép az alkotó lelkében hordozott magányra utal.

Szívesen készített csendéletet, akárcsak az ablakából, tornácából látható kertrészletek rajzait, újjgyakorlatokként kísérletezett velük, a téma adott volt. Sajátos módon ragadja meg a valóságot, és amit kiragad belőle, az segít megérteni a világot fenntartó erő lényegét. A kékek és szürkék mélysége, a vörösek és

sárgák melegsége, a fekete határozottsága – ezek mind Bak Áron lelkében lejátszó történetek, amelyek kifejezésekor a saját útját keresi.

Emberi léte tartozéka volt a művészet, amelynek tisztaságában sohasem kételkedett. Amit a maga két kezével elkészíthetett, azt el is készítette. Maga alkotó kézi prése volt, dobozokat gyártott, könyvet kötött és javított. Bak Ágnes lánya elbeszélése szerint számukra több mindent megtervezett, például a könyvespolcaikat, ennek lekenéséhez maga készítette a diópácot, amivel művészet iránt fogékony lányaival együtt rajzoltak. Autodidakta módon szerzett kiváló mesterségbeli tudása, sajátos anyag- és eszközhasználat, alaposága tükröződik művein.

Képzőművészeti hagyatéka majdnem teljes, csak néhány képe került rokonokhoz, ismerősökhöz. A képeket rendszerezve, feliratokkal ellátva Bak Sára lánya gondolza. Az alkotó 1998-ban Zsigmond Arankának szóló levelében írta Kecsetből,²³ hogy voltak látogatói, kértek képeket eladásra, de nem ment bele, mivel fontosnak tartotta saját fejlődése követését az alkotásain keresztül: „...nem jön, hogy eladjak belőlük, mert az az érzésem, hogy az eladott munka önálló életre kel, képviseli az alkotót/szerzőt. Amíg pedig itt van a tulajdonomban, tudom, hogy melyiket mikor csináltam, és ha csak a magam szemszögéből is, de tudom látni, hogy honnan indultam és mennyire haladtam, illetve nem haladtam, vagy ha rossz irányba fordultam.” Az értékmegőrzés szándékán túl, képeit együtt szemlélve körvonalazódik egy önállóságában karakteres erdélyiség képe, amely éppen a sokfélesége révén vált hiteles értékkeremtéssé.

Röviden összefoglalva, Bak Áron művészetének jelentősége: autonóm, hiteles értékkeremtés Erdélyben. Mindvégig törekedett az emberi méltóság, a lelki szépség kifejezésére. „Tájképekkel kezdtem a munkát, majd csendéletekkel, portrékkal és kompozíciókkal folytattam. Szerettem volna felkelteni a figyelmet egyrészt a körülöttünk levő szépségekre, másrészt pedig arra a lelki szépségre, amely az emberben rejtőzik, s amelyet olyan könnyen el szokott takarni az emberi rosszindulat.”²⁴ Életérzése és világszemlélete érintkezett a korszellemmel, de művészetével és szolgálatával azt példázza, hogy lehet úton lenni és dolgozni, méltósággal csendben, figyelmesen. Lehet egyszerre kételkedni, keresni az igazságot – és elfogadni azt, ami eleve elrendeltetett.

■ JEGYZETEK

1. 1990 után a következő képzőművészeti lexikonok, szemlék jelentek meg a témával kapcsolatban: Banner Zoltán: *Erdélyi magyar művészet a XX. században*, Képzőművészeti Kiadó, Bp., 1990.; Murádin Jenő – Szűcs György: *Nagybánya 100 éve*. Misztótfalusi Kis Miklós Közművelődési Egyesület, Miskolc–Nagybánya, 1996.; Murádin Jenő: *Erdélyi festőiskolák*. Kriterion, Buk., 1997.; Vécsi Nagy Zoltán: *Szocrelatív – Erdélyi magyar művészet 1945–1965 között*, Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2013.; Vécsi Nagy Zoltán: *„felezőidő” – Romániai magyar művészet 1965–75*. Ernst Múzeum, Bp., 2002.; újabb kiadása: Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2014.; Szűcs György (szerk.): *Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990*. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2015.; Vécsi Nagy Zoltán: *Romániai magyar művészet 1975–1989 között*. Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2021.; Vécsi Nagy Zoltán (szerk.): *100 év Erdélyi Magyar Képzőművészet*. Iskola Alapítvány, Kvár, 2019.; Demeter Ervin: *Erdélyiség. Egy elszakított nemzetrészt művészete*. Exit, Kvár, 2024.

2. Entz Géza: *A Barabás Miklós-céh kiállítása Kolozsvárt*. Hítel 1943/12. 766–772.

3. Gáll Ernő: *Az erdélyiség metamorfózisa*. Kritika 1992/7.

4. Maszelka János (1929–2003) képzőművész, művelődésszervező volt. 1935-ben került Székelyudvarhelyre a családja. 1949–1955 között végezte el a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolát, szaktanárai Ciupe Aurel, Nagy Imre, Abodi Nagy Béla, Bene József, Kádár Tibor, Miklóssy Gábor képzőművészek voltak. 1955-ben Székelyudvarhelyre tért vissza, 1962–89 között a városi Művelődési Ház szakirányítója, szakköreinek koordinátora volt. 1974–1976 között

a Gyergyószárhegyi Nemzetközi Alkotótábor igazgatója, több évben is résztvevője volt. 1978-ban megalapította és kapcsolatai révén értékes műgyűjteménnyel gyarapította a székelyudvarhelyi képtárat. Egyik vezetője, szervezője és gyarapítója volt a homoródszentmártoni képzőművészeti alkotótábornak 1978-tól. Nemcsak egyéni művészi pályáját, hanem a közkultúrát is folyamatosan szolgálta. Képei számos külföldi és hazai magángyűjteményben megtalálhatók. Tagja volt a Barabás Miklós Céhnek. Tájékeiből, portréiből szervezett kiállításaival rendszeresen jelen volt a képzőművészeti életnek.

5. Bandi Dezső: *Tartományunk műkedvelő képzőművészeinek sikere a III. biennális országos kiállításon*. Vörös Zászló 1963. január 11.

6. Származása akkoriban osztályidegennek és rendszerellenesnek minősült. Édesapja, Bak Sándor református lelkész (1912–2005) olvasmányai miatt üldözésnek volt kitéve, ugyanis id. Hegyi István református lelkésztől elolvasásra kölcsönkapta Ravasz László *Isten rostájában* c. háromkötetes könyvét (Franklin-Társulat, Bp., 1941), amit elolvasott és másoknak is beszélt a benne foglaltakról. A brassói hadbíróaságon, távollétében tíz évi börtönre ítélték, valószínűleg emiatt menekült a család a Vas megyei Velemérrre 1944 novemberében, onnan 1945 júniusában jöttek vissza Székelyföldre. Részletek: a családban fennmaradt dokumentumok alapján, illetve Komoróczy György: *Szeretni kell ezt a népet! Portrékötet id. Hegyi István református lelképásztorról*. Exit Kiadó, Kvár, 2024.

7. Hegyi István: *Kik csatlakoztak novemberben Tőkés László igazához?* Hargita Népe 1990. január 17. 3.

8. Református Szemle 1992/4.

9. Bak Áron: *János Evangélista vagy Krisztus?* Református Szemle 2017/2. 195–201.

10. Református Szemle 1986/1.

11. Református Szemle 2006/2.

12. Református Szemle 2007/5.

13. Uo.

14. Református Szemle 2008/1.

15. Református Szemle 2019/6.

16. Református Szemle 2018/6.

17. Uo.

18. Református Szemle 2019/3.

19. Zsigmond Aranka Nagybaconban született 1948-ban, 1967-ben érettségizett a marosvásárhelyi Zene- és Képzőművészeti Líceumban Piskolti Gábor, Nagy Pál és Bordy András tanítványaként, majd 1967–1973 között kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola textil szakos hallgatója volt Szentimrei Judit, Bene József, Doina Hordovan irányításával. 1973 őszétől a székelyudvarhelyi Művészeti Általános Iskola tanára. 1985-ben a magyarországi Székesfehérvárra költözött, ahol művésztanárként tanított és folyamatosan alkotott. 1986-ban debütált a kaposvári Dunántúli Tárlaton három falikárpittal, 1992-ben alapító tagja volt a Fehérvári Művészek Társaságának, alkotásaival jelentkezett egyéni és csoportos kiállításokon, számos felkérésnek is eleget tett. 14 és fél évet New Yorkban élt, ahol dolgozott antik szőnyegek restaurálásával, majd alkotóként is bemutatkozhatott itt. 2019-től újra Székelyudvarhelyen él és alkot. Hálas köszönettel tartozom neki, hogy Bak Áronnal folytatott 1996–1998-as levelezését rendelkezésemre bocsátotta.

20. Levél Zsigmond Arankának, Kecset, 1998. február 16. 2.

21. A kiállítás a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Képtárában 2025. április 24. – június 2. között volt megtekinthető.

22. A *Református Szemle* 2007/5. számában megjelent egy összefoglaló az életútjáról, munkásságáról, amelyet szénrajzai egészítenek ki. A kiállításainak rövidebb sajtó bemutatásán kívül ez az egyetlen anyag, amely részletesebben is megjeleníti Bak Áron munkásságát és rajzait.

23. Zsigmond Arankának, Kecset, 1998. február 16. 1.

24. Bak Áron: *Életrajzi összefoglaló*. Kecset-Kisfalud, 2002. augusztus 22. (Egy gépelt oldalon, a lányai tulajdonában.)